

Predavanje Tomasza Kamuselle
 »Imagining the Nation: Ontological and Epistemic Objectivity«
 u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar

U Multimedijalnoj dvorani Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar, 19. travnja 2017. godine, Tomasz Kamusella održao je predavanje pod naslovom *Imagining the Nation: Ontological and Epistemic Objectivity*. Institut Ivo Pilar i njegovi djelatnici imali su tako priliku i zadovoljstvo hrvatskoj akademskoj javnosti predstaviti eminentnog znanstvenika, koji je svoju reputaciju u znanstvenom svijetu izgradio prvenstveno interdisciplinarnim istraživanjima jezične politike, etniciteta i nacionalizma. Tomasz Kamusella trenutačno je zaposlen kao profesor (Reader in Modern History) na uglednom škotskom Sveučilištu St Andrews, a već letimičan pogled na njegovu biografiju svjedoči o nizu vrsnih institucija diljem svijeta na kojima je predavao ili istraživački boravio. Rođen u poljskom dijelu Šleske, Kamusella je svoje dodiplomsko obrazovanje stjecao na Šleskom sveučilištu, ali boraveći tijekom studija i na Sveučilištu Potchefstroom u Južnoj Africi, kao i u praškom kampusu Srednjoeuropskog sveučilišta. Doktorat iz političkih znanosti obranio je na Institutu za vanjske odnose u Poznanu, a habilitirao je iz kulturnih studija na Varšavskoj školi društvenih i humanističkih znanosti. Od 1995. do 2007. predavao je na Sveučilištu Opole u Poljskoj, od 2007. do 2010. bio je gostujući predavač na Sveučilištu Trinity u Dublinu, a od 2010. do 2011. na krakovskom Ekonomskom sveučilištu. Od 2011. profesor je na već spomenutom Sveučilištu St Andrews, gdje predaje niz predmeta vezanih uz modernu povijest (*Language and Nationalism in Central Europe; Ethnic Cleansing and Genocide in 20th Century Europe; Central and Eastern Europe since 1945; Crossing Borders: European History in Transnational Perspectives; From Commonwealth to Nations and Nation — States: Poland — Lithuania in the Long Nineteenth Century*). Svoja postdoktorska istraživanja obavljao je u institucijama u Firenci (European University Institute), Washingtonu (John Kluge Center, Library of Congress), Beču (Institute of Human Sciences), Marburgu (Herder institut) i Hokkaidu (Slavic-Eurasian Research Center, University of Hokkaido). Osim impresivnog broja akademskih afilijacija, Tomasz Kamusella iznimno je plodan istraživač, s više od stotinu publikacija, tiskanih na više svjetskih jezika. Ovdje je dovoljno spomenuti samo izabrane autorske knjige, objavljene na engleskom jeziku: *Silesia and Central European Nationalisms: The Emergence of National and Ethnic groups in Prussian Silesia and Austrian Silesia, 1848—1918* (Purdue University Press, 2007.); *The Sloznocks and Their Language: Between Germany, Poland and Szloznokian Nationalism* (Zabrze, 2009.); voluminozna sinteza *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe* (Palgrave Macmillan, 2009. i 2012.); *Creating Languages in Central Europe during the Last Millenium* (Palgrave Macmillan, 2015.). Za čitatelje u Hrvatskoj od posebnog bi interesa

mogla biti i njegova recentna suurednička knjiga *The Palgrave Handbook of Slavic Languages, Identities and Borders* (Palgrave Macmillan, 2016.).

Ovako kratka akademska biografija Tomasza Kamuselle, osim njegovih dosadašnjih akademskih afilijacija i isticanja najvažnijih publikacija, uvjerljivo nam posreduje i glavne tematske preokupacije njegova istraživačkoga rada. Kao što sam već iznio u samom uvodu, radi se prvenstveno o istraživanjima usmjerenima na međuodnose fenomena jezika, jezične politike, etniciteta i nacionalizma. U tom interdisciplinarnom polju, u kojemu Kamusella uvijek pokušava povezati spoznajne dosege nekoliko društvenih i humanističkih znanosti (povijesti, sociolingvistike, sociologije i dr.), on nam je do sada pružio i šire komparativne studije, analize i sinteze koje su se uglavnom fokusirale na analiziranje i sintetiziranje spomenutih fenomena na prostoru Srednje Europe u 19. i 20. stoljeću, kao i studije slučaja, usredotočene najvećim dijelom na slučaj Šleske. Upravo u ovoj graničnoj povijesnoj regiji, koja se u razdoblju moderne povijesti našla teritorijalno podijeljena između triju nacionalnih država, Kamusella je našao inspirativne poticaje za razmatranje fenomena nacionalizma, etniciteta i jezičnih politika, ne propuštajući nas upozoriti i na pojedine »slijepo pjege« u suvremenim istraživanjima nacionalizma, poput fenomena nacionalne neodređenosti i nenaacionalnosti, koji postaju sve prisutniji koncepti u recentnim istraživanjima, često potaknuti iskustvima istraživanja povijesti srednjoeuropskih nacija i država. Pritom je Kamusella, istražujući podrijetlo nacionalizma, uvjete njegova nametanja, ali i njegove mijene i aporije, u osnovi zauzeo konstruktivističko i modernističko stajalište. Dakle, on dijeli stajalište onih istraživača koji misle da ne možemo esencijalno govoriti o naciji i nacionalizmu prije razdoblja tzv. moderne povijesti te je uvjeren kako je fenomen nacije povijesni proizvod društva, a ne neki od davnina (praktički vječno) postojeći i prirodan oblik ljudske zajednice te osjećaj privrženosti toj zajednici. Međutim, Kamusella nije jednostavno prihvatio već postojeće obrasce konstruktivističkog i modernističkog mišljenja, već mu je ambicija i aktivno promišljati probleme takvoga pristupa, koji po njemu proizlaze iz dvaju pitanja koja stalno cirkuliraju, bez adekvatnog odgovora: Što su »stvarno« nacije? Je li postojanje nacija objektivno ili subjektivno? Upravo je pokušaj razmatranja tih problema u istraživanju nacije, adekvatnosti samih pitanja i odgovora na njih, bio u središtu Kamusellinog predavanja, održanoga u Institutu Pilar¹. Kao prijelomnicu u istraživanju fenomena nacije Kamusella smatra sada već klasičan koncept Benedicta Andersona o naciji kao »zamišljenoj zajednici«. Njime je, argumentira Kamusella, Anderson pomaknuo raspravu od promatranja ljudskih grupa kao »stvari« i pitanja postoje li one objektivno ili ne, prema istra-

¹ Treba napomenuti da se predavanje temeljilo na znanstvenom članku koji je Tomasz Kamusella nedavno objavio, a do kojega zainteresirani mogu doći na sljedećoj poveznici: Nations in the Bubble of Social Reality: Language and All That (pp 1-21). 2016. *Sprawy Narodowościowe*. Vol 48. https://www.academia.edu/27505648/Nations_in_the_Bubble_of_Social_Reality_Language_and_All_That_pp_1-21_2016_Sprawy_Narodowosciowe_Vol_48

živanju procesa koji generiraju te grupe. Sličan načelni put u istraživanju ljudskih grupa predložili su i prije Andersona Frederik Barth, a u novije vrijeme Rogers Brubaker. Kamusella, međutim, smatra da takvi poticajni uvidi još uvijek nisu dovoljno iskorišteni kako bi se produbile spoznaje o prirodi nacija, kao socijalnim realnostima generiranim kolektivnom intencionalnošću, te postavlja kao ishodišno pitanje svoga predavanja što, zapravo, mislimo kada kažemo da je nacija »zamišljena zajednica« i koji je to oblik egzistencije nacije. Da bi se pokušao približiti odgovoru na to pitanje, Kamusella predlaže da gradimo odgovor na radu filozofa Johna Searlea, odnosno na njegovom razlikovanju dvaju osnovnih oblika egzistencije: materijalnoj (ontološkoj) realnosti i socijalnoj (epistemičkoj) realnosti. Materijalna realnost je neovisna o ljudskom shvaćanju, ona je prirodno i biološki uvjetovana. S druge strane, socijalna realnost je proizvod ljudi i konstantno se producira i održava putem upotrebe jezika. Jezik je tu od središnjeg značenja, on povezuje materijalnu i socijalnu realnost. Naime, potonje nema bez prve i bez biološke evolucije, čiji je proizvod i jezik. Primarna funkcija jezika zapravo nije komunikacija (u smislu prenošenja informacija putem istinitih ili lažnih govornih iskaza), nego oblikovanje ljudskih grupa, odnosno socijalna kohezija. Jezik je tako postao medij kulturne evolucije, instrumentalan za stvaranje velikih ljudskih grupa čiji se članovi neposredno ne poznaju, ali uspješno dijele zamišljanje njihove stvarnosti upravo preko kolektivnih (grupnih) govornih činova (ideja, ciljeva, stavova, itd...). Jezik je tako odlučujuće sredstvo za održavanje i stvaranje socijalne realnosti, pri čemu nije toliko važna njegova konstativna (opisivanje stanja i činjenica koje može biti istinito ili lažno) dimenzija, nego performativni iskazi koji performiraju stvari riječima te, ako su učinkoviti (ne istiniti ili lažni), mijenjaju socijalnu realnost u skladu s namjerama govornika i osoba kojih se tiču. Performativi generiraju socijalne činjenice, stvorene, oblikovane i preoblikovane putem performativa razmjenjivanih među ljudima, a totalitet i dinamika socijalnih činjenica generiraju socijalnu realnost. Mi te socijalne činjenice percipiramo zahvaljujući društvenom kontekstu koji smo internalizirali s obzirom na iskustvo strukture socijalne realnosti, pribavljene putem stalnog povezivanja s drugim ljudima te njihovim grupama i iskustvima koje iz toga proizlaze. Konkretno, po pitanju nacije kao ljudske grupe koju je Kamusella stavio u središte svoga razmatranja, jasno je da koncept nacije i njezine aktualizacije u obliku trenutačno postojećih nacija pripada socijalnoj realnosti. Iz toga proizlazi da je do vremena u kojemu ljudske grupe još nisu razvile koncept nacije (otprilike do početka 18. stoljeća), ona bila epistemički subjektivna (tj. nepostojeća, jer nije bila dio socijalne realnosti), a epistemički objektivna postala je tek kada je koncept nacije bio formuliran. Također, kako bi stvar učinio još složenijom, Kamusella upozorava da stvaranje koncepta ne znači i njegovo masovno prihvaćanje pa, ovisno o predjelu svijeta, do 19. stoljeća (ponegdje i duboko u 20. stoljeću) još ne možemo govoriti kako su ljudske grupe vjerovala u to da čine naciju koja je, stoga, bila epistemički subjektivna. Naravno, epistemič-

ki objektivna postaje tek s počecima vjerovanja ljudskih grupa da čine takve kolektive. Dakle, dok je nacija ontološki subjektivna (za razliku od, npr. mašina ili životinja, koji su ontološki objektivni), jer joj oblik egzistencije ovisi o generiranju i održavanju od strane ljudi putem jezika, te o onome koji je promatra, oni su s druge strane epistemički objektivni, jer kada zajednica ili značajna skupina ljudi počne vjerovati u inicijalno epistemološki subjektivan fenomen i ponaša se u skladu s njegovim pretpostavljenim postojanjem, tada taj fenomen postaje epistemički objektivan i ulazi u tkivo socijalne realnosti.

U ovom kratkom osvrtu u kojemu sam kombinirao bilješke s predavanja Tomasza Kamuselle i ključne postavke iz njegovoga članka (vidi fusnotu), nije bilo lako približiti njegovu kompleksnu misao. Posebna vrijednost njegova predavanja i članka na temelju kojega je nastalo, smatram da se nalazi u poticaju na daljnja promišljanja i puteve kojima trebaju kročiti analize raznih društvenih fenomena, pa tako i različitih tipova ljudskih grupa. Prečesto se, naime, i humanističkim istraživačima događa da zanemare mukotrпно prosuđivanje i iznalazanje uvjerljivih interpretativnih i teorijskih podloga za svoja konkretna istraživanja, te da se olako prepuste zdravorazumskim zaključcima. Time, zapravo, u svoja istraživanja uvode značenja iz svakodnevnog konvencionalnog jezika, ne reflektirajući ih znanstveno, odnosno skloni su postvariti društvene fenomene koje istražuju, ili, prema Kamuselinim riječima, pomiješati istraživanje socijalne s materijalnom realnošću. Uvjeren sam da je to i glavno upozorenje i poticaj koji smo mogli izvući iz predavanja Tomasza Kamuselle.

• *Filip Tomić*